

ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

Исмаилова З.А.

ЭМОТИВДУУ СОМАТИКАЛЫК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР
(Түгөлбай Сыдыкбековдун «Көк асаба» романы боюнча)

Исмаилова З.А.

ЭМОТИВНО-СОМАТИЧЕСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ
(по роману Туголбая Сыдыкбекова «Кок асаба»)

Z. Ismailova

EMOTIONAL-SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS
(by Tugolbay Sydykbekov's novel «Kok asaba»)

УДК: 811.161.1(575.2) (04.4)

Адамдагы психикалык же эмоциялык абалдарды чагылдырууда соматикалык фразеологизмдер адамдын психикалык же эмоциялык абалын, бири-бири менен болгон мамилесин элестүү так сүрөттөп берет жана кепте же сүйлөм ичинде катышат. Тилчи окумуштуулар соматикалык фразеологизмдердин ар түрдүү тематикалык топчолорун белгилешкен. Алардын ичинен адамдын эмоционалдык-психикалык абалын чагылдырган соматикалык фразеологизмдер көп жана натыйжалуу болуп саналат. Мисалы: кубаныч, кайгы, нааразылык, каар, коркуу, уят ж.б. биз караган эмотивдер менен байланышта болот. Соматикалык фразеологизмдер кепте негизги ойду, эмоцияны, экспрессивдүүлүктү, таамайлыкты, образдуулукту басым менен айтып, кептин таасирдүүлүгүн күчөтөт. Фразеологиялык бирдиктерди берүүдө белгилүү тилде сүйлөгөн элдин маданий-тарыхый салттары негизги ролду ойнойт. Адамдын жашоо тиричилигинин көптөгөн сфераларын сүрөттөөдө фразеологизмдер улуттук менталитеттин универсалдуулугун жана улуттук-маданий спецификасын ырастайт. Соматикалык лексикадан жана фразеологиядан пайда болгон тилдик каражаттар боюнча тил илиминде изилдөөлөр аз. Биз макалабызда соматикалык фразеологизмдердин лексика-семантикалык топторуна кайрылабыз.

Негизги сөздөр: эмоция, эмотивдүү лексика, соматикалык фразеологизмдер, лексика-семантикалык топтор, жүрөк, баш, кол, көз.

При представлении психических или эмоциональных состояний у человека соматические фразеологизмы дают образное описание психического или эмоционального состояния человека, его отношений друг с другом и участвуют в речи или предложении. Ученые-лингвисты выделили различные тематические подгруппы соматических фраз. Из них соматические фразеологизмы, отражающие эмоционально-психическое состояние человека, многочисленны и эффективны. Например: радость, печаль, недовольство, гнев, страх, стыд и т.д. связаны с эмоциями, на которые мы смотрим. В речи подчеркивается основная мысль, эмоция, выразительность, точность, образность, усиливается выразительность речи. Основную роль в передаче фразеологических единиц играют культурно-исторические традиции конкретного языкового народа. При описании многих сфер жизнедеятельности человека фразеологизмы подтверждают универсальность и национально-культурную специфику национального менталитета. В лингвистике мало исследований языковых средств, возникающих из соматической лексики и фразеологии. В нашей статье мы обратимся к

лексико-семантическим группам соматических фразеологизм.

Ключевые слова: эмоция, эмотивная лексика, соматические фразеологизмы, лексико-семантические группы, сердце, голова, руки, глаза.

When representing mental or emotional states in a person, somatic phraseological units give a figuratively accurate description of the mental or emotional state of a person, his relationship with each other and participate in a speech or sentence. Scientists-linguists have identified various thematic subgroups of somatic phrases. Of these, somatic phraseological units, reflecting the emotional and mental state of a person, are numerous and effective. For example: joy, sadness, discontent, anger, fear, shame, etc. Associated with the emotions we look at. The speech emphasizes the main idea, emotion, expressiveness, accuracy, imagery, and the expressiveness of speech is enhanced. The main role in the transfer of phraseological units is played by the cultural and historical traditions of a particular linguistic people. When describing many spheres of human life, phraseological units confirm the universality and national and cultural specificity of the national mentality. In linguistics, there are few studies of language means arising from somatic vocabulary and phraseology. In our article, we will turn to the lexico-semantic groups of somatic phraseological units.

Key words: emotion, emotional vocabulary, somatic phraseology, lexical-semantic groups, heart, head, hands, eyes.

«Элдин материалдык, руханий маданиятынын байлыгы фразеологиялык бирдиктердин структуралык-семантикалык көп түрдүүлүгүн түзөт анда тилдин жалпы лексикалык составы, көркөм образдуу каражаттардын байлыгы камтылат-деп белгилейт Р.Е. Жайсакова [4, 12-б.].

Окумуштуулардын пикири боюнча, соматикалык фразеологизмдер терең тарыхый тамырларга ээ жана фразеология системасында эң көп колдонулган тилдик каражаттар болуп саналат. Соматикалык фразеологизмдердин компоненттерин түзүп турган негизги элементтер – жүрөк, баш, кол, кан, көз, бут ж.б. адамдын дене мүчөлөрү. Булар негизинен символдук касиетке ээ «Жүрөк – көптөгөн маданиятта өзгөчө мааниге ээ болгон символ. Кыргыз жана башка элдердин маданиятында жүрөк – эмоция эң көп жайгашкан бөлүк жана ал адамдын каалоосу, сезими, маанайынын символу гана болбостон, интуициянын, аң-

сезимдин, жан дүйнөнүн, дененин, ой-жүгүртүүнүн, эрктин борбору» - деп, белгилеген жаш окумуштуу А.Ж. Артыкова «Манас эпосундагы бейвербалдык каражаттардын туюнтулуш өңүттөрү» деген диссертациялык ишинде [1, 22-б.].

Эмоцияны туюндурган соматикалык фразеологиялык бирдиктерге токтолсок:

Жүрөгү толкуу.

М.: Күлчур жүрөгү толкуду. Жымыйды: «Сайкал азыр кайда. Жоо колуна түштүбү? Же аман эрөөлдөбү? Ол кыз менен эрдик сынашамын...» [6, 321-б.].

Жүрөгү шуу дей түшүү - Капилеттен, күтүлбөгөн жерден кандайдыр бир коркунучка дуушар болуу, коркунучту сезгендей катуу чочуп кетүү [5, 552-б.].

М.: Вей Хундун жүрөгү шуу дей түштү [6, 356-б.].

Мында «жүрөгү шуу дей түшүү» деген эмотив каармандын кандайдыр бир коркунучтан улам болгон абалы же физиологиялык белгини сүрөттөгөн маанидеги лексема. Башкача айтканда коркуу эмоциясы» жүрөгү шуу дей түшүү» фразеоэмотиви менен туюнтулду.

Коркуу эмоциясы тилдик деңгээлде эки типтеги симптомдук туюнтуу аркылуу вербалдашат [3, 21-б.].

1. Адамдын коркууда болгон сырткы жана ички өзгөрүүсүн чагылдырган сөздөр жана сөз айкаштары аркылуу: кубаруу, бозоруу, калтыроо, кыйкыруу, титирөө, көзү чакчайуу.

2. Метафоралык жол аркылуу вербалдашат: жүрөгү түшүп калуу, жүрөгү алкымына келүү ж.б. синоним сөздөр [1, 28-б.].

Жүрөгү лакылдоо.

М.: Кандайдыр бир ыйык сыр ачкан кубаныч да, өкүнүч-коркунуч да Талмыздын жүрөгүн лакылдатып жиберди. Ал ыргып туруп кыздарды ойготту [6, 263-б.].

«Жүрөгү лакылдап» деген бейтарап маанидеги фразеологизм менен каармандын чочуу, кабатырлануу ошол эле учурда сүйүнүч да, коркунунун да белгилери бар эмоциялык абал сүрөттөлгөн.

Жүрөгү сыздоо - Абдан катуу кайгыруу, капа болуу, кайгыга батуу, кейүү [5, 588-б.].

М.: Кара буура боздогу кишилердин жүрөгүн сыздатты [6, 404-б.].

Мында кайгы-капа эмоциясын билдирген «жүрөгүн сыздатты» деген эмотивдүү фразеологизм. «Көк асаба» романында эмотивдүү фразеологизмдер каармандардын жан дүйнөсүндөгү ал-акыбалдарын сүрөттөөдө активдүү колдонулуп, алардын кубанычын, кайгысын, толкундануусун билдирүүдө кызмат кылат. Демек, оң, терс жана нейтралдык эмоциялардын баарында катышат десек болот.

Жүрөгү жарылуу.

А-а, уул, - дейт Эр-Киши өзүнчө, - арыңа келиң, арыңа келиң. Арсыз киши чабышта өлөрүн эстейди. Ашыкпа! Ардан жүрөгүң жарылып. Аны эр кайраты эмдейди. Чабышта далай башың жарылып. Кансырарсың. Аныда эр кайраты эмдейди. Кайраты жок алп кара күчүнө өзү - а кул [6, 66-б.].

Эр-Кишинин ички кеби анын бир чети Жаш-Тегинге болгон ыраазы сезимин билдирсе бир чети сынаганы, шылдыңын билдирип, «жүрөгүң жарылар» деген соматизм менен «коркоорсун» деген маанини туюнтту. Контекстке карасак ыраазы болуу сезими басым жасайт.

Жүрөгү сестенүү.

Көзүнө Эч чочубас Элтерес алптын жүрөгү алде-немеден сестенди [6, 225-б.].

Башын көзөө.

Эр-Киши карс-карс күлдү: - Бале-е?! Мергенчи экенсиң? Башымды көзөп өтгү, жебең. Эми келиң, жакын! Жөн-жай сурашалай? [6, 117-б.].

Баш кошуу - Бирге болуу, чогулуу, биригүү, бирдикте болуу, биргелешүү [5, 212-б.]. Киши уулдары ушундай деп кайгырышты. Ошондо кырк мерген кыз баш кошушуп кеңеш курду:

Көзүнөн чаар чымын учуу.

Мисалы: Көзүнөн чаар чымын учуп, калтаарып, камандан кача албай туруп калса, анда бул бала жанчар сундуруп жоо саярда көз жумат [6, 60-б.].

Аласы ичинде болуу.

Аласын ичтен сактаган уруу башчылары; «Уа, өрттүн кулуну. Адылтай ажо көз жумган күнү мен сага бийлетпесмин [6, 5-б.].

Азуулары карышуу.

Жедеп азуулары карышып калган эки көк жал ажыраша түшкөндө бирине бири кайрадан тиш салышка батына албай кылча-кылчак карашып, илкий басып ажырашкандай бул жолу эки кол аргасыздан чабышын токтотту [6, 231-б.].

Жаагын жануу

Анда жылкы четинде алчактата бастырып Жаш-Тегин жаагын жаныган:

Жашыл Көлдө өрдөгүм,

Жайылма көкүл мөлмөлүм.

Э-э, и-ий мөлмөлүм... [6, 107-б.].

Көзү тоюу

Теги жаныбарлар, бул жайга ушунча толуп кетиптир дейсин: суудагысы сууда, көктөгүсү көктө көз тойгудай. «У-а-а, шумкар учуруп, жебе тартып, сайран куруп жүрчү жер ушул өрөөн, көлдөр, ушул түздөр экен, ээ?» - дейт, илбээсиндерге кызыга карап Эр-Киши [6, 108-б.].

Көзгө илбоо.

Бизди көңүлгө албай, көзгө илбей, алданган балдарды азгырып «Өзүм Эр-кишимин, оноу Тегин» деп жалган айтуудан уялбаган сендейди тирилей көмсөм деймин [6, 98-б.]. «Көзгө илбей» деген фразеологизм менен Эр-Кишиге карата болгон төөчүлөрдүн биринин ачуу эмоциясы берилди. Көзгө илбей тоготпой деген маанини туюнтту.

Көзгө саюу.

«Уа, чаа лөктөрү көк асаба ураанын тутпай кеткенин эстедиңби? Эстесе, ол оң. Өздөрү туюп, өздөрү моюндаганы оң. Айтып моюндатуу – табылгы шишти көзгө саюу...» - деди Эр-Киши [6, 131-б.].

Көзүнөн чаар чымын учуу.

Эр-Киши Жаш-Тегиндин баягыда каман качырганда, аңкая карап калып, атын каманга чалдырганын эстесе бырс күлөт: «Ай бала...Каманды таанып туруп, коркпой аңкайса, жакшы. Тоотпостугу, Эрдиги. Эр аңкоо. Көзүнөн чаар чымын учп, калтаарып, камандан кача албай туруп калса, анда бу бала жанчар сундуруп жоо саярда көз жумат, коркок»? [6, 50-б.].

Берилген үзүндүдө Эр-Кийинин ыраазы болуусу, жактыруусу кээ бирде болгон өкүнүү абалы берилип эмоциялардын карама-каршылыгы сүрөттөлөт. Каармандын ички толгонуулары, санаасы бир чети күлкү келтирген окуялар анын эстөөсү менен баяндалып «көзүнөн» чаар чымын учу» деген фразеологизм менен берилет. Бул фразеологизм «коркуп кетсе» деген маанини билдирет.

Көздөрү ойноо.

Жаш-Тегиндин кырдач мурду көбүнкү. Кара түктүү каштары түктүйөт. Оттуу көздөрү тентектенет, ойноктойт. Кыргагына алтын буулап саймаланган ак калпагы кызылдуу жүзүн ачып, бешмантча тигилген төө бозу жаш мүчөсүнө куюп койгондой. Мында оттуу «көздөрү тентектенет», «ойноктойт», «кырдач мурду көбүнкү» деген соматизмдер менен Жаш-Тегиндин сапарда жүргөндөгү маанайы, эмоциясы анын кебетесин сүрөттөө менен чагылдырылган. Жаш-Тегиндин канаттануу, ырахаттануу абалы берилди [6, 49-б.].

Көзү өтүү.

Неси болсо да, Жаш-Тегин ээрде уктап жүрүп эрөөлгө жарап, бышыгып калганы макталды. Эр бабанын тукуму ээрден түшсө, арбак уялат! Уят өлүмдөн жаман. Көзү өткөн бабанын арбагы өлөт. О, бу эмне деген кемтик?! Өзүн уялтуу, эр бабасынын арбагын уялтуу уул иштетчү иш беле?! [6, 47-б.].

«Көзү өткөн бабанын» деген соматикалык фразеологизм – айкаш «өлгөн бабанын» деген маанини билгизип, автордук билдирүүдө эл-журттун эмоциялык абалда болгонунан кабар берди.

Көзү кайноо.

Саамайынан ак тал чачы жылтырап, локуйган Эр-Киши али кайраттын оту жанган өткүр көзү кайнай түшүп, тээ тереңге жите карады. Бүркүт мурду ансайын коңкойо калып, кирпичинен тике сайылган каштары түктүйөт [6, 114-б.].

Көзүнөн кан тамуу.

М.: Шердин көзү өткөнүн билгенде жарадар Эр-Кулчур көзүнөн кан тамгандай болуп өксүдү [6, 258-б.].

Көзүн май басуу.

Буйлаш маселдете айтты: Алп эсирсе, аңыр чабыр. Кан эсирсе, элинен чыгар? Көзүн май басат, онун. Теңирин тааныбай калат, ол... [6, 123-б.].

Көзүнүн агын айланта сурдануу.

М.: Дал ушул баатырдык сүрүнө Сорун кара бекем ишенет. Ошондуктан ал кол көтөргөн сайын, көзүнүн агын айланта сурданат [6, 370-б.].

Адамдын көзү эмоцияны чагылдырууда негизги милдетти аткарат. Биринчи эле адамдагы эмоциялык

абалы адамдын көзү аркылуу билинет. Көз аркылуу эмоциянын оң да, терс да түрлөрү туюнтулат. Романда каар эмоциясын берүүдө көзүнүн агын айланта сурданат» деген фразеологизм менен сүрөттөлгөн. Бул бейвербалдык каражат болсо да, бизге тиешелүү соматикалык фразеологизмдердин ичине кирет.

Көзү менен атуу.

М.: «Ай, кайран эр, ай. Онун сүрү, колдогону, ошол оттой жайнаган өткүр көзүндө. Тике карашканда. Ол, айбалта көтөрбөй көзү менен атып салар, анчамунчаны [6, 99-б.].

Көз ички эмоцияны берүүдө негизги мааниге ээ. Адам каарданганда же кубанганда көздөрү өзгөрүп анын эмоциясынан кабар берет. Жогорку мисалда каармандын кебинде «көзү менен атып салар» деген эмотив «коркутуу» же «сүрдүү» деген мааниде келип айтуучунун өкүнүчүн, кайгысын контекстте жаратты.

Көз түшүрүү.

Далайга үн чыгарбады. Эки жагымды көрбөйүн деген кишиче, тек ат жалына көзүн түшүрдү. Сакалы жашка жуулду. Алп ыйын ыйлап, ат жалына жашы тамды [6, 177-б.].

Жаны чаар чымын болуп көзүнө көрүнүү.

«Э, күчү чың, соо койор эмес. Кары күчү опсуз, чындап таанылбасам. Дөө чалыш, бакшы чалыш болгон неме жан аябай мени майып кылур. Мен да чыдайын. Жаны чаар чымын болуп көзүнө көрүнсүн...» [6, 87-б.].

Жаны чаар чымын болуп көзүнө көрүнсүн деген фразеологизм менен Эр-кишинин каар эмоциясын билдирип эмотивдүү лексика жаралды.

Колтук астынан өкүнүү.

М.: – Кезек сеники, Тегин жан! - деди, Эр-Киши Тегин саадак чойду. Ал жебе узаткыча Эр-Киши колтук астынан өкүндү: – Ок жолун өткөзүп ийдиң? Тигинин ажалы жок тура... [6, 66-б.].

Колу кубануу.

Мисалы:

– Ал эмне Эр-Аке?

– Эмине болсун? Азуулунун чаары да...

– Тийди дейсизби?

– Колум кубанды. Жаш-Тегин унчукпай бастырды. Колум кубанды? дейт... Колу кубанганы кандай? Караңгыда кантип мээледи?...[6, 56-б.].

Колунун сыртын тиштөө.

Азыр ошол Сазан кандын көк таштай мелтирегенин көргөн Орок баатыр акылына келе түштүбү? Таң. Кылычын кайра шилтеди. Өкүнүп, өксөп колунун сыртын тиштеп, тескери кетти. Бул да ачууга ууккан баатыр салты. Муну менен да көк таштай мелтиреген Сазан кан эсептешпей коюшка акысы жок. Неси болсо да оттогу ташыган сууга челектеги муздак суу чабышканда кайнак токтоло калгандай кан ачуусун баатыр ачуусу, баатыр ачуусун кан ачуусу басты... [6, 310-б.].

Боору эзилүү.

М.: Чоң чаначтан күң жиликти туура тиштеп мойнун куркуйткан Шап көрүнгөндө жылкычылар

күлкүдөн боору эзилип жумалашкан [6, 414-б.].

Боору калбоо. Жылкычыларда боор калбайт.

Өзү, өзү... - Бу киши бала эмес. Жин таштап кеткен сасыткы...

- Ата-энесин билебиз. Киши эле баласы... О жок... өлсүн жин. Кой дең. Боорум эзилип өлө турган болдум [6, 79-б.].

«Боор калбайт», «боору эзилип» деген фразеологизмдердин кылыгына күлүшкөн жоокерлердин күлкүсүн билдирди.

Белин бүктөө.

- Ие! - деди Чагылдыр чыйралып! Алым жеткен белинен бүктөймүн!

- Ие! - деди Эр-Киши. - Келген жоонун белин бүктөң! [6,130-б.].

Көкүрөк тирешүү. Ошол чакта көкүрөк тирешкен дос журт да, кайрашкан кас журт да бар эди. Көкүрөк тирешкен менен туугандашты, кылыч кайраганы менен жоолашышты, бабалар [6,245-б.].

Кулакка куюу – угуу.

Эр-Киши күпүлдөдү: «Улуу сөздү эшиткиниң, кулакка куй, көңүлгө түй! Ата наркын улап киши болгом дегениң, ушундан кийин мени ээрчиң! [6,181-б.].

Кулак түрүү – бир нерсени сөздү, тыншоо, угуу.

Балким, төрт тарапка канат жайган калың айылдын учу-кыйрына көз жетпес...Ооба, көз жетпес: жеке ушул дарыя бойлой, жеке ушул туш тарап мейкинде, ойдо, түздө, токой аралыгындагы ачыктарда гана эмес, тээ ашыркы аймактар, азыр ушул салтанатка кулак түрүшөт [6, 201-б.].

Кулакка эшитүү – кулакка угулуу.

Баба аманат калтырган Улуу сөз сүйлөнгөн кезде, ыйык элес көзгө көрүнүп, сүрдүү дүбүрт кулакка эшитилип турганы жакшы. Андан коркуу чабалдык. Кубаныңдар. Кубанганда да, баба арбагына кубан тукуму! [6, 262-б.].

«Кулакка эшитилип» деген эмотив катышып, каармандын кебине эмоциялуу-экспрессивдүүлүк берилди. Кулакка эшитилип – кулагыңарга угулуп, жанырып турсун деген маанини билдирди.

Мүйүзү сыздоо – кичине кайгыруу, кемүү.

М.: – Сөзүм ак, эл-жур камы! Кечээ тигил эр Элтерес кызып кылыч сокту. Бир мүйүзүм сыздады. Сынган жок! [6, 233-б.].

Интонациялык жактан үндүн көтөрүңкү айтылышы менен «бир мүйүзүм сыздады» деген фразеологизмдин маанисине дагы кошумча эмоциялык-экспрессивдик маани берди. Капалануу, эстөө сезимдери чагылды.

Моюн алышуу – бирин бири карап туруу [5, 1225-б.]. Моюн алыша тизилишкен уландар, моюн алыша тизилишкен кыздар бири-бирине бет маңдай туруп ырдашты [6, 255-б.].

Оозу толугу – так, акылдуу сүйлөө. Алсайган чал Буйлашка тандана карады: Боконо этиң боло элек

бала экенсиң. Айткан кебиңе оозуң толот. Тегин ким, бала? [6, 123-б.].

Мурутун чайноо – кайгыруу, өкүнүү.

М.: Далайлары уу ууртап алгандай ичтен сыздап, мурутун чайнады [6, 362-б.].

Фразеологизмдер негизги ойду, эмоцияны, экспрессивдүүлүктү, так-таамайлуулукту, образдуулукту ошол кырдаалга жараша басым менен айтып, кептин таасирдүүлүгүн, жеткиликтүүлүгүн камсыз кылат. Тилде фразеологизмдердин колдонулушу дайыма кандайдыр бир кырдаалга, окуяга, өзгөчө бир көрүнүшкө жараша ишке ашат. Ошондуктан алар да, ошол кырдаалга жараша айтылган кепке өзгөчө боек, көркөмдүк сапат, таасирдүүлүк жаратат [3, 30-б.].

Каны бөксөрүү – кыйналуу.

- Баш көзү, журт ээси бол! Каның бөксөрсө, эр уул саа кан толтурсун! Каруун тайыса, эр пишер саа каруу болсун! Душманың тизе бүксүн! [6, 45-б.].

Берилген мисал фразео-эмотивдерге жыш толгон. Баш көзү бол деген алкоо, бата бөөү маанисиндеги фразео-эмотив Сайкал эненин Жаш-Тегинге карата болгон эл башкар, элдин башчысы бол деген каалоо тилегин билдирген оң эмоциясын туюнтту. Ал эми каның бөксөрсө деген фразео эмотивдин өтө терең күчтүү атылган эмотивдик каражат. Каның бөксөрсө алдан күчтөн тайысаң, кыйналсаң деген маанини туюнтуп, чыгармага эмотивдүү-экспрессивдүүлүк жаратты. Бул эпизоддо дагы «каруун тайыса» деген соматикалык фразео эмотив «каның бөксөрсө» деген сөзгө синонимдик мааниде айтылып каармандын эмоционалдык абалын билдирген лексикалык каражаттардан болуп саналат. Күчтүү сезим менен айтылган эмоцияга интонациялык белгилер кызмат кылды. Биз макалабызда «Көк асаба романындагы эмотивдүү маанидеги соматикалык фразеологизмдердин лексика-семантикалык топторун бөлүп көрсөтүүгө аракет кылдык. Чыгарма эмотивүү соматикалык фразеологизмдерге абдан бай.

Адабияттар:

1. Артыкова А.Ж. Манас эпосундагы бейвербалдык каражаттардын туюнтулуш өнүктөрү. - Бишкек, 2015.
2. Бакирова Г. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин функционалдык жана структуралык өзгөчөлүктөрү. / Кандидаттык диссертация. - Жалал-Абад, 2012.
3. Исаев А. Соматические фразеологизмы в узбекского языка [текст]. / Автореф. канд. фил. наук. - Ташкент, 1977. - 23 с.
4. Жайсакова Р.Е. Семантико-грамматическая структура фразеологизмов в казахском языке [текст]. / Автореф. дисс. канд. фил. наук. - Алма-Ата, 1980. - 24 с.
5. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. - Бишкек, 2010.
6. Сыдыкбеков Т. Көк асаба. - Фрунзе, 1989.
7. Ибраимов О., Темирова Б.Т. Проблема эпической парафразы в романе Тугельбая Сыдыкбекова «Кок асаба». / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2018. № 9. С. 144-148.